

کولبری، برآیند سیاست‌های معطوف به توسعه‌نیافتگی (مطالعه کیفی کولبران شهر پاوه)

محمدامین محمودی^۱

علی مرادی^{۲*}

چکیده

پدیده کولبری ریشه در مناسبات اقتصادی مسلط بر نواحی مرزی در دهه‌های اخیر دارد. هدف این پژوهش، مطالعه این پدیده از دریچه چگونگی تفسیر آن از دیدگاه کولبران شهرستان پاوه است. داده‌های این مطالعه کیفی از طریق مصاحبه عمیق و نیمه‌ساختاریافته گردآوری شده و از روش نظریه زمینه‌ای برای تحلیل داده‌ها استفاده شده است. نمونه‌گیری به صورت هدفمند تا مرحله اشباع نظری با ۳۰ نفر از مطلعین کلیدی مصاحبه ادامه یافت. اطلاعات به دست آمده در قالب ۳۴ مفهوم، ۶ مقوله عمده و در نهایت یک مقوله هسته‌ای کدگذاری و تحلیل شدند. مقولات عمده عبارت‌اند از: اکولوژی منطقه، فشار ساختاری درونی، نابسامانی اقتصادی در منطقه مرزی، فشارهای ناشی از ساختار بیرونی، تضعیف شیوه‌های سنتی تولید، روابط خویشاوندی و قرابت فرهنگی. مقوله هسته‌ای که سایر مقولات را شامل می‌شود عدم توسعه و رشد اقتصادی است. نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که پدیده کولبری به‌مثابه امری تاریخی و بسترمند ناشی محرومیت‌ها و محدودیت‌های اقتصادی، جغرافیایی، سیاسی، فرهنگی و امکانات معیشتی و مرزبندی‌های ناخواسته است. این پدیده از نظر مرزنشینان به‌عنوان یگانه راه گریزناپذیر در واکنش به عدم توسعه و رشد اقتصادی در ابعاد گوناگون وضعیت اقتصادی، خویشاوندی و قرابت فرهنگی حاکم بر منطقه می‌باشد که نظام اجتماعی می‌تواند متناسب با این خواسته‌ها و نیازهای مرزنشینان برنامه‌ریزی در ابعاد کوتاه‌مدت، میان‌مدت و طولانی‌مدت اقدام نماید.

کلید واژگان: کولبری، نظریه زمینه‌ای، رشد اقتصادی، قرابت فرهنگی، محرومیت.

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۱/۲۰ - 2021/04/09

پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۴/۰۵ - 2021/06/26

۱. کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی واحد اسلام آبادغرب، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلام آبادغرب، ایران.

(mahmody71@gmail.com)

۲. دانشیار گروه جامعه‌شناسی، واحد اسلام آبادغرب، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلام آبادغرب، ایران. (نویسنده مسئول)

(moradi.pop@gmail.com)

مقدمه

قرار گرفتن بشر در مرحله‌ای که در آن رفع نیازهای زیستی جای خود را به سودآوری اقتصادی داده است و غلبه عقلانیت تعاملی و محوریت یافتن کنش‌های افراد برمدار سودآوری اقتصادی، باعث شده تا بررسی کنش اقتصادی به یکی از بحث‌های اجتماعی عمده در اندیشه و مطالعات متفکران علوم اجتماعی و رفتاری مبدل گردد. مجموعه اصول و قواعدی که تعیین‌کننده چگونگی رفتارهای اقتصادی انسان‌اند و بسترهای مختلفی که صور مختلفی از کنش‌های رسمی و غیررسمی اقتصادی در آن صورت می‌گیرند، می‌تواند بحث‌های اساسی باشد که علاوه بر یک فرد عادی، اندیشه اقتصاددانان و اندیشمندان مخالف را از جمله جامعه‌شناسان توسعه به خود مشغول داشته است. بازار، بازارچه و مناطق آزاد تجاری از عینی‌ترین مکان‌های تعاملات اقتصادی افراد در قالب گسترده و کلان است. بازارچه‌ها و کنش‌گران این حوزه در راستای تمهیدات سازمانی و غیرسازمانی، به مثابه یکی از بسترهای تحقق یافتن صورت‌های خاصی از کنش اقتصادی هستند که به منظور سامان بخشی به مناسبات غیررسمی اقتصادی و فرهنگی مرزنشین‌ها دو طرف مرز برپا شده‌اند. مرزهای ایران اصطلاحی است که در جغرافیای سیاسی از آن برای مشخص کردن مرزهای جغرافیای ایران استفاده می‌شود و مفهوم آن خطوطی است فرضی که محدوده کشور ایران را با کشورهای همسایه معین می‌کند. ایران بیش از ۶۰۰۰ کیلومتر با کشورهای افغانستان، پاکستان، ترکمنستان، ترکیه، ارمنستان، جمهوری آذربایجان و عراق مرز مشترک (خشکی) دارد. ایران همچنین دارای ۲۷۰۰ کیلومتر مرز آبی در دریای خزر، خلیج فارس و دریای عمان می‌باشد. ایران طولانی‌ترین مرز را با عراق (۱۴۵۸ کیلومتر) و کوتاه‌ترین مرز را با ارمنستان (۳۵ کیلومتر) دارد. همچنین وجود تنوع‌های زبانی، قومی، مذهبی و فرهنگی فراوان، بازارچه‌های مرزی در این نوارهای مرزی از اهمیت بالایی برخوردارند و نیازمند توجه و بررسی‌های ویژه هستند، مبادلات اقتصادی مرزی علی‌رغم غیررسمی و محلی بودن، دارای نقش پراهمیتی می‌باشند و بهبود زندگی ساکنان نقاط مرزی را باعث شده‌اند.

تقابل قاچاق و کولبری

از نظر لغوی واژه قاچاق در معنای اسم مصدر آن عبارت است از انجام دادن کاری برخلاف قانون به نحو پنهانی و در معنای اسم آلت عبارت است از متاعی که معامله یا ورود آن به داخل کشور ممنوع است (آقازاده، ۱۳۹۵: ۱۳). با توجه به شیوه‌های انجام کولبری می‌توان گفت در روش قانونی، کولبران کارت تردد و هنگ مرزی دارند که زیر نظر سپاه و نیروی انتظامی انجام می‌شود. در این روش، باری که حمل می‌شود به نسبت روش غیرقانونی آن، سنگین‌تر است چون راه آن هم کم‌خطرتر است. دیگر اینکه بی‌ثباتی سیاست‌های دولت در اعلام اینکه حمل کدام کالا مجاز و کدام غیرمجاز است وجود دارد؛ اما در روش غیرقانونی کولبران از طریق مرزهای غیررسمی اقدام به کولبری می‌کنند و ضابطین هم نظارتی بر آن ندارند. در شیوه دوم، یعنی کولبری به طریق غیرقانونی با تطبیق اقدام و عمل

کولبران با قواعد و مقررات حاکم مشخص می‌گردد که کولبران نمی‌توانند مرتکب عمل مجرمانه شوند؛ چون آن چنان که بیان شد کولبر در اثر شرایط اضطراری که خود و خانواده‌اش در آن قرار دارند و به جهت ضرورت تأمین مایحتاج و امرار معاش مرتکب چنین عملی می‌شود. مضافاً آنکه کولبران نه اسلحه دارند و نه دارای مافیای قاچاق و باند مخوف هستند. آن‌ها صرفاً افرادی هستند که قربانی جغرافیای زیستی و نابرابری فرصت‌های شغلی شده‌اند و در میان چرخه سودآور و کلان قاچاق کالاهاى مختلف به داخل کشور، نقش کارگر را بازی می‌کنند که در این میان تنها مزد جابجایی کالا را در صورت به سلامت رسیدن به مقصد، دریافت می‌کنند (عبداللهی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۴-۲۵).

عدم توسعه‌یافتگی صنعتی در کنار اشتغال بالا در بخش کشاورزی با راندمان تولید پایین، روستاهای کوچک، وضعیت نامطلوب منابع پایه‌ای، فقدان ساختارهای مطلوب حمل‌ونقل (عدم دسترسی) و سطح پایین رفاه و امنیت (باسی^۱، ۲۰۰۶: ۴۸۶). به نظر می‌رسد که رواج و گسترش بازارهای مرزی در مناطق کردنشین، به ویژه بعد از تحولات عراق، این پیوستگی را از بین برده و نوعی تغییر اتفاق افتاده است، تغییری که در نتیجه آن بازار خود تنظیم‌گر و باهدف دستیابی به حداکثر ثروت، مبنای حیات اجتماعی و جایگزین نوع سنتی بازاری شده است که نهادی درونی شده در اجتماع بود (بهرامی تاش، ۱۳۸۹: ۳۲). خالی شدن مرزها از سکنه، مهاجرت مرزنشینان به شهرهای بزرگ در اثر فقدان انگیزه‌های لازم برای زندگی در این مناطق در گذشته تقریباً روندی رو به افزایشی داشته است که تأثیر آن در امنیت مرزها به وضوح قابل لمس است (وزارت بازرگانی، ۱۳۷۹: ۱).

پدیده کولبری از نظر ساکنین محلی یک شغل تلقی می‌شود. به دلیل نبود کار و منبع درآمد عده‌ای از اهالی این منطقه که در میان آن‌ها نوجوانان، کودکان و زنان نیز به وفور دیده می‌شوند، مبادرت به حمل‌ونقل کالا از مرز با استفاده از کول و بدون استفاده از هرگونه وسیله‌ای که در اصطلاح محلی «کول بهر^۲» نامیده می‌شوند و از طریق امرار معاش با آن، بخشی از مخارج و هزینه‌های خود را تأمین می‌کنند. از دلایل رشد و گسترش روند کولبری می‌توان به تقاضای داخلی ناشی از کمبود نامطلوب بودن تولیدات داخل و منفعت بالای کالای قاچاق، ناکارآمدی اقتصاد دولتی، بی‌ثباتی دولت‌های همسایه، سکونت اقوام مختلف در مرزها و تشابه‌های فرهنگی و مذهبی قومیت‌ها در دو سوی مرز حتی نسبت فامیلی، مرزهای طولانی، دوری مناطق مرزی از مرکز و ضعف اطلاعاتی مسئولان از مشکلات این مناطق و توسعه ناموزون اشاره کرد (معصومی و قاسمی، ۱۳۸۸: ۱۳). بر اساس مطالعات انجام‌شده می‌توان گفت در آینده، کشوری موفق خواهد بود که بتواند مشکلات جمعیتی خود را به حداقل برساند و با استفاده از راهکارهای مختلف اقتصادی، اجتماعی امنیتی به ماندن در نواحی مرزی و محل تولدشان علاقه‌مند نماید (رضایی، ۱۳۸۰: ۱۷). در این راستا الین^۳ بیان می‌کند که اگر مردم فضا را به دلیل عدم راحتی ترس استفاده نکنند، عرصه عمومی از بین رفته؛ نامنی، نشاط و سلامتی

1. Bacsı

2. Kul-bar

3. Elaine

را در زندگی روزمره مختل می‌کند و با ایجاد مانع بر سر راه رشد و فرهنگی مشارکت عمومی، هزینه‌های زیادی را بر جامعه تحمیل می‌نماید. از طرفی نواحی مرزی به واسطه دوری از مرکز، انزوای جغرافیایی و توسعه‌نیافتگی و تفاوت فاحش از نظر برخورداری از رفاه و توسعه در مقایسه با مراکز عمده جمعیتی را دارند که این تفاوت‌ها منجر به گسست دو ناحیه و ایجاد یک رابطه استثماری به نفع مرکز می‌شود (رضایی، ۱۳۸۰: ۱۷). از این رو اقتصاد مناطق مرزی می‌تواند نقشی اساسی در ترقی و پیشرفت توسعه اقتصاد نواحی مرزی، بهبود استانداردهای زندگی مردم، کاهش فقر، توزیع نامناسب درآمد، روابط دوستی و آشنایی بیشتر، تسریع همکاری‌های بیشتر بین نواحی مرزی داشته باشد. یکی از این برنامه‌ها پویا کردن اقتصاد نواحی مرزی است که هم‌جوار و نیز بهبود امرار معاش مردم مرزنشین به‌عنوان یک شاخص اصلی در برقراری ارتباط بین کشورها به شمار می‌رود (چاندوویت و همکاران، ۲۰۰۴: ۱۴۵).

بر این اساس هدف اصلی در این مطالعه به بررسی جامعه‌شناختی پدیده کولبری در اورامانات با روش نظریه زمینه‌ای پرداخته می‌شود. اهداف فرعی به شرح زیر است:

شناخت تجربه زیسته کولبران از وضعیت موجود

شناخت زمینه‌های ایجاد و افزایش کولبری در اورامانات از دیدگاه مردم

پیشینه پژوهش

جدول ۱: خلاصه پیشینه‌های تجربی

نتایج	نام پژوهش	محقق/محققین
ده مقوله عمده (اقتصاد سیاسی مرز، خطرپذیری بقاء، مسخ اجتماعی، دون پایگی شغلی، فرسودگی شغلی، ازخودبیگانگی، مشروعیت سازی، ناراضی‌تی خانوادگی، شغل پرمخاطره و شغل پایدار مرزی) و مقوله هسته اقتصاد سیاسی مرز تحلیل کردند.	درک و تفسیر مردم از پدیده کولبری در شهرستان بانه با روش نظریه زمینه‌ای	زارع شاه‌آبادی و محمدی (۱۴۰۰)
با افزایش اشتغال، تنوع مشاغل، کاهش مهاجرت‌های روستا-شهری و توسعه شبکه زیرساختی و خدمات‌رسانی، شبکه حمل‌ونقل و ارتباطات، الگوی مسکن، رفاه مردم را در پی خواهد داشت.	آمایش بازارچه‌های مرزی غرب ایران الگوی اقتصادی-کالبدی در پایداری شهرهای کوچک نمونه موردی: «بازارچه مرزی سیران‌بند بانه»	طالشی و گلچینی (۱۳۹۷)
شکل‌گیری و رونق بازار، فرایندی تاریخ‌مند است و ریشه در کنش‌ها و پیوندهای اجتماعی، فرهنگی و خویشاوندی ساکنان دو سوی مرز دارد.	بازار مرزی و مناطق روستایی: بررسی نقش و جایگاه روستاییان در بازار مرزی شهرستان بانه	امیرپناهی و همکاران (۱۳۹۴)

^۱ Chandoevrit and et al.

جعفری و حمیدی (۱۳۹۴)	نقش بازارچه‌های مرزی در ایجاد امنیت و قاچاق کالا در خراسان شمالی	ناتوانی‌های بالقوه در تولید، فقدان اشتغال، پایین بودن درآمد و عدم دسترسی به نیازهای اولیه، عمده‌ترین مشخصه اقتصادی-اجتماعی این مناطق است.
درویشی و چولکی (۱۳۹۱)	بررسی نقش تحولات اقتصادی مناطق مرزی در برقراری نظم و امنیت پایدار مرزی بازارچه مهران	بازارچه‌های مرزی در رابطه با اشتغال‌زایی و تثبیت جمعیت و خارج نمودن مناطق مرزی از انزوای جغرافیایی نقش بسزایی ایفا نموده‌اند.
زرقانی و همکاران (۱۳۹۱)	آثار اقتصادی-سیاسی بازارچه مرزی باشماق را بر مناطق مرزی اطراف بازارچه	بازارچه مرزی باشماق، آثار اقتصادی-سیاسی مثبتی مانند ایجاد و توسعه زیرساخت‌ها، افزایش اشتغال، کاهش قاچاق و گسترش همکاری‌های منطقه‌ای بین استان‌های کردنشین دو سوی مرز به همراه داشته است.
محمدی یگانه و همکاران (۱۳۹۱)	بررسی ارزیابی آثار اقتصادی بازارچه مرزی مهران بر توسعه نواحی روستایی	بین بازارچه و آثار اقتصادی از جمله افزایش اشتغال، کاهش فقر، افزایش درآمد و کاهش تمایل مهاجرت ساکنان مناطق مرزی به مناطق دیگر، رابطه معنادار وجود دارد.
امانیور و همکاران (۱۳۹۱)	بررسی و تحلیل آثار بازارچه‌های مرزی بر ساختار اقتصادی و اجتماعی شهر جوانرود	درصد بیکاری در شهر جوانرود پیش از راه‌اندازی بازارچه مرزی بالا بوده است، اما پس از ایجاد بازارچه مرزی، بسیاری از جوانان بیکار به کار مشغول شده‌اند و به تبع آن، اقتصاد شهر در وضعیت بهتری قرار گرفته است.
قادری حاجت و همکاران (۱۳۸۹)	نقش بازارچه‌های مرزی در امنیت و توسعه پایدار نواحی پیرامون «بازارچه‌های مرزی استان خراسان جنوبی»	نقش بازارچه‌های مرزی در امنیت و توسعه پایدار نواحی پیرامون به‌ویژه استان خراسان جنوبی بسیار مؤثر است.
احمدی پور و الیاسی (۱۳۹۱)	بررسی نقش بازارچه‌های مرزی در امنیت منطقه مریوان «مطالعه موردی: بازارچه مرزی باشماق»	در مرز ایران و عراق مقدار زیادی از مشکلات چون انتقال غیرقانونی افراد، ارتکاب مسائلی چون قاچاق مواد مخدر اعتیادآور، خریدوفروش مشروبات الکلی، کالای غیرقانونی و حتی سلاح که باعث تهدید می‌باشد، وجود دارد.
مورشید و تیوت (۲۰۰۵)	اقتصاد مرزی کامبوج	ریسک سرمایه‌گذاری علی‌رغم افزایش رقابت‌های بازاری و نیز هزینه‌های رسمی و غیررسمی ترخیص کالا مخصوصاً برای تجارت‌های کوچک افزایش یافته است.
رانکین (۲۰۰۴)	سیاست‌های فرهنگی بازار در کشور نپال	آزادسازی اقتصادی و دگرگونی اجتماعی در نپال نتولیرالیسم را به شدت نقد کرد
چاندوویت (۲۰۰۴)	بررسی نقش اقتصاد مناطق مرزی	نقشی اساسی مناطق مرزی در ترقی و پیشرفت توسعه اقتصادی نواحی مرزی، بهبود استانداردهای زندگی، کاهش فقر، توزیع مناسب درآمد، ایجاد روابط دوستی مرزی و آشنایی بیشتر، تسریع همکاری‌های بیشتر بین نواحی مرزی

<p>تجارت مرزی درافزایش تنوع و کیفیت کالا، اشتغال و به‌طورکلی افزایش استانداردهای زندگی این ایالت‌های سه‌گانه مؤثر بوده است.</p>	<p>اثرات اقتصادی-اجتماعی تجارت مرزی و تأثیر آن درافزایش استانداردهای سطح زندگی مردم که در سه ایالت کشور لانوس</p>	<p>لی بائوپه و همکاران (۲۰۰۴)</p>
---	---	-----------------------------------

مطالعات انجام شده به عنوان الگویی در راستای مفاهیم به کار گرفته شده و نحوه مطالعه آن‌ها؛ همچنین راهنمایی برای انجام پژوهش بودند؛ اما در عین حال بیشتر نتایج این مطالعات بر نقش بازارچه‌های مرزی در کاهش فقر اقتصادی؛ ارتباطات بین دو طرف مرز و پویایی روابط اجتماعی؛ همچنین تثبیت جمعیت و کاهش مهاجرت، توسعه منطقه‌ای و امنیت پایدار مرزی توجه دارند. این مطالعات تمرکز بیشتر بر بازارچه‌ها دارند. با این حال مطالعه حاضر سعی دارد به درک و فهم یا تفسیر کولبران به پدیده کولبری با روش تئوری زمینه‌ای توجه نماید.

چارچوب مفهومی

در رویکرد برساخت‌گرایی تمرکز بر روی چگونگی مسئله شدن یک پدیده اجتماعی است (باهوش فاردقی، ۱۳۹۶: ۱۰۶)؛ بنابراین این رویکرد، کولبری به‌عنوان یک وضعیت به لحاظ فرهنگی پردردسر، گسترده، قابل تغییر و نیازمند به تغییر تعریف دارد و فعالیت‌های مردم به هنگام تلاش برای جبران نارضایتی‌های خود به آن‌ها مشغول‌اند را علت فعالیت‌های کولبران قلمداد می‌کنند. متناسب با اینکه چه کسی (دولت، گروه‌های هویتی-اجتماعی و ...) و با تکیه بر چه مبنایی کولبری را تعریف می‌کند، ابعاد تعیین‌کننده کولبری، علل، پیامدها و راه‌های حفظ و یا سلب آن متفاوت خواهد بود.

دیدگاه توسعه نابرابر یا نامتوازن: بر طبق دیدگاه توسعه نابرابر، علل آسیب‌ها و ناهنجاری‌های موجود در جامعه در ساختارهای جامعه ریشه دارد که بنیان این ساختارها بر مناسبات و روابط حاکم بر جامعه است. این اکثریت پیرامون ناشی از رشد نابرابر و تقسیم ناعادلانه کار، روزه‌روز فقیرتر و محروم‌تر می‌شوند و این امر زمینه‌ساز بسیاری از کجروی‌ها و معضلات اجتماعی می‌شود؛ از جمله روی آوردن افراد قطب پیرامون و محروم به سوی قاچاق تا بتوانند از راه درآمد آن نیازهای اقتصادی - اجتماعی خویش را فراهم کنند (ازکیا و راهنما، ۱۳۸۷: ۴۲).

هر چند نظریه توسعه نامتوازن هانتینگتون^۱ مربوط به عدم توازن بین سطوح مختلف توسعه یعنی توسعه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در کشورهای در حال توسعه و توسعه‌نیافته می‌باشد به این معنی که یکی از عوامل مهم در دگرگونی‌های سیاسی در این جوامع واپس ماندگی توسعه سیاسی نسبت به توسعه اقتصادی و اجتماعی می‌باشد (هانتینگتون، ۱۳۹۶: ۴۰)؛ اما در اینجا منظور از توسعه نامتوازن، عدم توزیع مناسب تمام مناطق کشور از مزایای توسعه اقتصادی و اجتماعی می‌باشد. بدین معنا که

^۱ . Huntington

توسعه متوازن، به صورت یکسان در استان‌های ایران صورت نگرفته است و برخی از استان‌های کشور از توسعه اقتصادی و اجتماعی بهتری نسبت به استان‌های مرکزی برخوردارند این در حالی است که مناطق مرزی مانند استان‌های کردستان، کرمانشاه، ایلام، خوزستان و سیستان و بلوچستان از لحاظ شاخص‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی وضعیت چندان مطلوبی ندارند به‌گونه‌ای که این استان‌ها را به عنوان استان‌های محروم می‌شناسند.

نیل اسملسر^۱ برای نخستین بار اصطلاح توسعه ناموزون را در نظریه تغییرات ساختاری نامتوازن به کار برده است. از نظر اسملسر، نوسازی عموماً بر تمایز ساختاری مشتمل است؛ زیرا در این فرایند، ساختار پیچیده‌ای که کارکردهای چندگانه‌ای را بر عهده دارد، به ساختارهای تخصصی متعددی تقسیم می‌شود که هر یک تنها انجام یک وظیفه خاص را بر عهده دارند. این مجموعه متشکل از ساختارهای تخصصی، در کل، همان وظایف ساختار اولیه را انجام می‌دهد. از نظر اسملسر، برای ادغام، تطبیق و هماهنگ‌سازی ساختارهایی که به‌تازگی متمایز شده‌اند، باید نهادها و نقش‌های جدیدی پدید آید؛ با وجود این، ممکن است مسئله ادغام و همسازي به‌صورت رضایت‌بخش حل نشده باشد. اولین دلیل آن، مسئله «ستیز میان ارزش‌هاست» و دومین مسئله، از «توسعه ناموزون» ناشی می‌شود؛ زیرا ممکن است نهادهایی را در نظر آوریم که با وجود نیاز مبرم به آن‌ها هنوز به وجود نیامده‌اند؛ در نتیجه، نداشتن ادغام و همسازي میان ساختارهای تمایز یافته سبب پیدایش آشفتگی‌های اجتماعی می‌شود (سو، ۲۰۱۴: ۳۴-۳۵).

در اندیشه‌های نظام لیبرالیستی و نئولیبرالیسم که به نوعی تمایل به تضعیف دولت دارند، بازار جایگاه ویژه‌ای پیدا می‌کند و بر مبنای سود و تجارت آزاد و به دنبال بازارهای جدید بودند و بازار جهانی به عنوان یک حیطه متمایز و دارای خصوصیات خود به رسمیت شناخته می‌شود. در مقابل تأکید مشتاقانه نئولیبرالیست‌ها بر بازار، منتقدان بی‌شماری وجود دارند که بازار و بازاری شدن، عرصه‌های زندگی را نقد می‌کنند (اسلیتر و تونکیس، ۱۳۸۶). بر این اساس استنباط می‌شود اگر دولت‌ها قبلاً برای مردم با برنامه‌ریزی نسبت به ایجاد اشتغال برای کسانی که در منطقه مرزی هستند، اقدام کرده باشد مردم نسبت به بازار قاچاق انگیزه کمتری داشته؛ در حالی که با بیکاری و نبود امکانات رفاهی، بازار قاچاق با اشتیاق بیشتر رونق پیدا می‌کند. هژمونیک شدن پول نیز به بهترین وجه دیدگاه‌های زمیل^۲ را نمایان می‌سازد که معتقد است بازاری شدن با گسترش جریان پولی شدن در ارتباط است و اهمیت پول در جامعه‌های تجاری سرمایه‌دار آن قدر زیاد است که خود به یک هدف تبدیل می‌شود. افزایش فاصله اقتصادی هم که از نظر پاسخ‌گویان به‌صورت افزایش احساس نابرابری و بی‌عدالتی در چند سال اخیر رواج و گسترش یافته است. این مفهوم با نظرهای پولانی^۴ انطباق دارد

۱. Neil Smelser

۲. Su

۳. Simmel

۴. Polanyi

که معتقد است. اگرچه هیچ‌یک از نظریه‌پردازان به طور صحیح به افزایش مهاجرپذیری اشاره نداشته‌اند، این مقوله به طور ضمنی از طریق ایده گسترش فرایند بازاری شدن و گسترش قدرت پول قابل توضیح است که تعلقات افراد به محیط و جامعه را تضعیف کرده و فردگرایی را به وجود آورده است و خود زمینه‌ساز مهاجرت شده است (پولانی، ۱۳۹۱: ۱۵۸). بر مبنای اندیشه‌های نظری می‌توان استنباط کرد که پدیده کولبری می‌تواند ناشی از توسعه نامتوازن و نابرابر در سطح مناطق به ویژه مناطق مرزی گردد. از طرفی دیدگاه‌هایی که بر گسترش بازار و تضعیف دولت‌ها تأکید دارند، نوعی توسعه تجارت در مناطق مرزی بدون توجه به ساختارهای هنجاری جوامع را حمایت می‌کنند. از طرفی برساخت‌گرایان سرچشمه کولبری را در نحوه تفکر بازیگران نسبت به پدیده‌ها و موضوعات، خصوصاً منافع و تهدیدات می‌دانند. آن‌ها معتقدند کولبری بیش از آن که بر عوامل مادی قدرت متکی باشد، بر میزان فهم و درک مشترک بازیگران از یکدیگر قرار دارد. در نهایت این که توسعه کولبری حاصل عوامل و دلایل متعددی است که این مطالعه تمرکز بر نگاه کولبران و دلایل آن‌ها دارد.

روش‌شناسی مطالعه

این پژوهش با رویکرد کیفی و روش نظریه زمینه‌ای^۱ انجام شد. جامعه آماری کولبران منطقه پاوه در اورامانات کرمانشاه بودند که به گفته اکثر کولبران این محور بیش از ۲۵۰۰ نفر کولبر در منطقه مرزی پاوه وجود دارد. پاوه در ۵۶۶ کیلومتری تهران و به فاصله ۱۱۲ کیلومتری از کرمانشاه و ۴۵ کیلومتری تا نقطه صفر مرزی قرار دارد. سازه‌ها و منازل مسکونی در این شهر به گونه‌ای طراحی شده است که در بیش‌تر موارد پشت‌بام خانه‌ای که در ارتفاع کم‌تری از دامنه کوه ساخته شده است حیاط منزلی است که چند متر بالاتر ساخته شده است. به همین دلیل پاوه را شهر هزار ماسوله می‌نامند. مردم پاوه در گذشته باغدار و دامدار بوده‌اند. این دو حرفه امروزه از رونق خود افتاده‌اند و بخصوص قانون ارث تأثیر بسیاری در قطعه‌قطعه شدن باغ‌های شهر دارد. امروزه پاوه بیشتر یک شهر توریستی خدماتی می‌باشد. بر پایه سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵ جمعیت این شهر ۲۵۷۷۱ نفر است. برای جمع‌آوری اطلاعات مورد استفاده از تکنیک مصاحبه عمیق و نیمه ساختاریافته استفاده گردید. برای این کار، محقق در دو فصل زمستان و فصل بهار برای مصاحبه به منطقه مرزی پاوه مراجعه نمود. کار میدانی پدیده‌ها را در بستر طبیعی‌شان مطالعه نموده و به بازاندیشی و ارائه توصیفی ضخیم از موضوع مورد مطالعه و جوانب گوناگون آنان اقدام گردید. حجم نمونه در این مطالعه ۳۰ نفر از مطلعین کلیدی کولبر یا دروازه‌بانان خبره کولبر که خودشان درگیر این فعالیت بودند و یا به عبارت ساده‌تر افراد درگیر در این پدیده در منطقه اورامانات می‌باشند و شیوه نمونه‌گیری کیفی - نظری بود. بر این اساس مصاحبه‌ها با کلیدی‌ترین افراد شروع و تا مرحله اشباع نظری تداوم یافت. در این مطالعه از کولبران در سه سطح سنی جوان، میان‌سال و نسبتاً سالمند و پا به سن گذاشته انتخاب گردید که به

^۱ . Grounded Theory

مرز مراجعه می‌کنند و کولبری می‌کنند. نمونه‌ها به صورت هدفمند با توجه به مدت‌زمان کولبری، سن و محل سکونت انتخاب شدند. مصاحبه‌ها با سؤالات کلی و ساده شروع و به سمت سؤالات جزئی‌تر پیش رفت و سعی شد مصاحبه حدود ۱۵ تا ۲۰ دقیقه در سه مرحله برای افراد وقت گذاشته شود. تمام مصاحبه‌ها ضبط و دست‌نویس شدند. اطلاعات به دست آمده از هر مصاحبه جهت کدگذاری به صورت نوشتاری درآمد و به روش تحلیل مقایسه‌ای مداوم مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. مصاحبه‌ها با کولبرانی که در مرز پاوه در منطقه نودشه حضور داشتند و بیش از مدت یک سال کولبری می‌کردند، انگیزه‌ها و شرایط حضور کولبری در روستاهای مرزی «هانه گرمه^۱» و «دزآور^۲» و «گردنه ته ته^۳» و «کوه دالانی^۴» که مابین شهرستان پاوه و مریوان می‌باشد و در واقع مرز بین دو شهرستان می‌باشد، پرسیده شد و در این تحقیق مورد تحلیل قرار گرفت.

برای اعتباریابی و پایایی نیز معیارهای باورپذیری و اطمینان‌پذیری انتخاب شدند. باورپذیری از طریق حفظ و گسترش ارتباط با کولبران، مشاهده آن‌ها، حداکثر سازی دقت در اجرای مصاحبه با آن‌ها، با در نظر گرفتن اصول و توجه به بنیان‌های فلسفی تحقیق کیفی انجام گرفت. معیار اطمینان‌پذیری عبارت است از توانایی شناسایی جایی که داده‌های یک مطالعه از آن آمده، گردآوری شده و به کار رفته‌اند که در این مطالعه بومی بودن محقق و اشراف اطلاعاتی می‌تواند معیار مذکور را تأمین نماید.

یافته‌ها و نتایج

از افراد مورد مطالعه (۳۰ نفر شرکت‌کننده در مصاحبه) ۸۰ درصد شهری و ۲۰ درصد افراد روستایی بودند. این ویژگی‌ها برحسب وضعیت کاری، وضعیت تأهل و وضعیت درآمد بیان شده است. از نتایج بر می‌آید که از جنسیت‌های مختلف، افراد با وضعیت درآمدی و تحصیلی مختلف، وضعیت تأهل متنوع در جامعه آماری استفاده شده است.

جدول شماره ۲: مشخصات پاسخگویان برحسب ویژگی‌های جمعیت‌شناختی

متغیر	مؤلفه	فراوانی	درصد	متغیر	مؤلفه	فراوانی	درصد
محل سکونت	روستا	۶	۲۰/۰	وضعیت	مجرد	۷	۲۳/۳۳
	شهر	۲۴	۸۰/۰		متأهل	۲۳	۷۶/۶۶
وضعیت طبقاتی	بالا	۵	۱۶/۳۳	وضعیت درآمد	زیر ۳ میلیون	۱۳	۴۳/۳۳
	متوسط	۱۰	۳۳/۶۶		۳-۴ میلیون	۵	۱۶/۳۳
پاسخگویان	پایین	۱۵	۵۰/۰۰	۴ میلیون به بالا	۱۲	۴۰/۰	

۱. Hane-Garmala

۲. Dez-Aur

۳. Ta-Ta Pass

۴. Dalani mountain

از میان مصاحبه‌های انجام شده با افراد درگیر در موضوع کولبری ۳۴ مفهوم اصلی بیرون آمد که با جمع‌بندی این مفاهیم در مجموع شش مقوله عمده به دست آمد. مقوله‌های عمده عبارت‌اند از «اکولوژیک منطقه»، «دید ضعیف ارگان‌های مربوطه»، «نابسامانی اقتصادی در منطقه مرزی»، «فشارهای ناشی از ساختار بیرونی»، «تضعیف شیوه‌های سنتی»، «روابط خویشاوندی و قرابت فرهنگی» و مقوله هسته‌ای «عدم توسعه و رشد اقتصادی» است. در این مطالعه از مشاهده هم استفاده گردید. با اینکه مشاهده نیز مانند پرسش‌های فعالیتی هدفمند در جهت کسب اطلاعات است. مشاهده، برخلاف مصاحبه نیازمند به یک کنش متقابل نیست که از دو طرف مشاهده‌گر و مشاهده‌شونده به عنوان وضعیت مشاهده استنباط شود. در مشاهدات انجام‌شده از عکس‌برداری برای توصیف بهتر و درک بیشتر خواننده بهره گرفته شد. عکس‌برداری از فضای بازار مرزی، نحوه تعاملات کولبران با رانندگان ماشین، واسطان کولبری و کنش‌های اجتماعی و ارتباطی کولبران با هم دیگر، حضور کولبران و تأثیر آن بر فضای این محیط‌های مرزی، مورد ثبت و ضبط قرار گرفته است. در این راستا محقق به طور پیوسته به محیط‌های کولبری مراجعه در بازده‌های زمانی مختلف مراجعه نموده و به ثبت تصاویر از این محیط‌ها پرداخته است. به عبارتی دیگر برای عینی کردن مشاهدات، از فضای مرکز کولبری و جمعیتی که در داخل و محوطه آن حضور و نحوه تعاملاتی که باهم و با واسطان کولبری داشته‌اند، مانند محل تحویل بار در انبار نیز عکس گرفته شده است. چه بسا مطالبی که در طول مصاحبه بیان نمی‌گردد ولی با مشاهده کار روش تحقیق کیفی دقیق و علمی است که مصاحبه‌ها توسط مشاهدات تأیید شود و هر دو یک نظر را تأکید می‌کنند.

زمینه‌های افزایش کولبری

در این پژوهش در مرحله کدبندی باز، تعداد ۳۴ واحد معنایی مشخص شدند. این واحدهای معنایی از نظرات پاسخگویان استخراج شدند و سعی شد که جامع‌ترین نظرات در این مرحله وارد کدگذاری شوند. این مفاهیم به دست آمده در شش مقوله زیر ارائه شده‌اند.

۱- **اکولوژیک منطقه:** کوهستانی بودن، نبود زمین‌های کشاورزی، مرز مشترک با عراق، زندگی مبتنی بر دامداری و باغداری محدود، دسترسی آسان به مرز. با توجه به موقعیت جغرافیایی مرز روستاهای شهرستان پاوه با روستاهای کردستان عراق تبادلات وجود داشته و حتی برای خرید و فروش محصولات هم مشکلی نداشته‌اند چون در نظر مرزنشینان خط مرزی متعلق به دولت‌هاست نه انسان‌ها.

۲- **تضعیف شیوه‌های سنتی تولید:** رها کردن باغ‌ها به علت عدم صرفه کشاورزی، ترک صنایع دستی، رها کردن دامداری و قاچاق دام، تضعیف صنایع دستی و نبود حمایت دولتی. با شروع بازار مصرف‌گرایی و ایجاد شغل‌های کاذب و ورود کالاهای جدید به زندگی مردم باعث شد که مردمان مرزنشین نیز زمین‌ها و باغات خود را به خاطر بازده تولید کم رها کرده و با مهاجرت، روستا را ترک کنند یا درگیر بیکاری فصلی شوند و کسانی هم که قبلاً با تولید صنایع دستی درآمدی داشت با ورود

کالاهای صنعتی و کم رونق شدن آن، باعث رها کردن شغل و بیکار شدن آن‌ها گردید. ح. از اهالی دزآور می‌گوید:

در اینجا اجناس ایرانی گران‌تر است. اجناس حتی اگر از مرکز استان هم بیاید با اینجا اختلاف قیمت دارد و گران‌تر است، چطور اجناس مرز را نمی‌خرم الان اکثر خانواده‌های مرزی در غرب ایران از لوازم بهداشتی گرفته تا وسایل برقی همه مال اون ور مرز است و به صرفه‌تر است چون ما در آخرین نقطه مرز هستیم و وضعیت جاده و راه‌ها خصوصاً در زمستان که چندین روز جاده باز نیست اجناس داخلی گران‌تر است. اکثر مردم قبلاً با درخت ارغوان سید درست می‌کردند، حالا پلاستیک و وسایل فلزی جای آن‌ها را گرفته است.

الف. ۲۶ ساله که قبلاً دامدار بوده:

علت ترک دامداری را بالا رفتن قیمت دام و هزینه نگهداری آن را عنوان می‌کند و می‌گوید من قبلاً با پول مردم دان می‌خریدم و برای چند ماه آن‌ها را نگه‌داری می‌کردم و هم برای من و هم برای طرف دیگر سودی عایدمان می‌شد ولی با تغییر وضعیت اقتصادی و بالا رفتن تورم دیگر به‌صرفه نیست و مجبورم به مرز بیایم و با فعالیت کولبری پول در بیاورم و این کار حداقل از علافی دامداری بهتره چون بعد از حمل بار فوراً پول را نقداً می‌دهند.

۳- فشار ساختاری درونی

این مفهوم عدم کارایی کارت مرزنشینی، بی‌ثباتی در سیاست‌های اقتصادی، عدم حمایت از پيله‌وران، عدم تمایل مردم برای سرمایه‌گذاری در بازارچه مرزی به علت نبود زیرساخت‌ها، نگاه ابزاری دولت به منطقه مرزی. با توجه به این که هر ساله جوانان زیادی از دانشگاه‌ها برمی‌گردند و جویای کار هستند اما دولت برنامه‌ای برای ساماندهی و ایجاد فرصت‌های شغلی برای این فارغ‌التحصیلان ندارد.

۴- روابط خویشاوندی و قرابت فرهنگی: که در قالب روابط فامیلی بین مرزی، زبان مشترک، دین مشترک، آداب و رسوم مشترک بروز پیدا می‌کند و این می‌تواند باعث نزدیک شدن به هم و اعتماد کردن در معاملات باشد. در تمام معاملات بین مرزی غیررسمی تنها ضمانت بین تجار و حتی کولبران اعتماد انسانی و نژادی و دینی است از چک و سفته و سایر چیزهایی که در امورات بانکی و گمرکی وجود دارد در این جا خبری نیست. یک نفر می‌تواند فقط با این جمله که «من ضمانت می‌کنم» بارهای میلیونی را تحویل دهد. ع. که اکنون ۷۵ سال دارد می‌گوید:

در جوانی از همین مرز شوشمی و روستاهای دزآور و هانه گرمه و نوسود، چای و لوازم بهداشتی آن زمان که بیشتر صابون و شامپو بود فعالیت داشتیم، ما چای‌ها را با بار اسب و قاطر و یا با حمل بر روی پشت هر کس به اندازه توانش در طول چند روز به روستای ساروخان در نزدیکی جوانرود می‌آوردیم و چای ساروخان مشهور بود و از اینجا هم ما حنا و کاه و علوفه به روستاهای

مرزی ایران می‌بردیم و مردم محلی هم آن‌ها را به دامداران مرزی عراق می‌فروختند حتی بعضی از اهلی منطقه روانسر و جوانرود در کردستان عراق ماندگار شدند و اکنون فرزندان آن‌ها شناسنامه عراقی دارند و این ماندگاری ناشی از روابط اقتصادی و دوستانه‌ای بود که با مردم آنجا برقرار شده بود.

۵- فشار ساختاری بیرونی

این مفهوم خود را در تعطیلی مداوم بازارچه مرزی شوشمی، انتظار باز شدن مرز از طرف کولبران و دنبال کار نرفتن، حجم بالای بیکاری، به صرفه بودن اجناس خارجی از لحاظ قیمت نسبت به داخل، نبود تسهیلات دولتی برای سرمایه‌گذاری در بخش اشتغال، بیکاری مردم منطقه، نبود کارخانه و کارگاه، افزایش فارغ‌التحصیلان جویای کار، نبود کارخانه و نبود حمایت‌های دولتی از ایجاد کارخانه باعث بالا رفتن حجم بیکاری شده است و حتی کارخانه‌هایی که اجناس تولید می‌کنند به علت نبود تسهیلات حمایتی قیمت اجناسشان از اجناس خارجی بیشتر است و مردم منطقه بیشتر خواهان اجناس خارجی هستند چون نسبت به مشابه داخلی آن ارزان‌تر است.

س. ۲۰ ساله که دیپلم برق صنعتی است وقتی گفتم که چرا وارد کولبری شدید؟ می‌گوید:

به خاطر بی‌پولی و نبود کار. وقتی گفتم ((چرا به بانک‌ها و صندوق‌ها مراجعه نمی‌کنید با وام‌های اشتغال‌زایی به صورت تعاونی کاری را شروع کنید)) گفتم: به علت کمبود منابع مالی اولیه و عدم توان بازپرداخت وام مراجعه نکردم. به علت عدم توانایی مالی دوست خودم کارشناسی ارشد دارد و کولبری می‌کند، بعضی از جوانان برای کار به کردستان عراق رفته‌اند چون با ما دارای مشترکات فراوانی هستند از قبیل زبان و لباس مشترک، دین و آداب و رسوم مشترک که خود می‌تواند هم در مبادلات مرزی بین مردم هر دو طرف راحت باشد و هم برای کسانی که برای کار رفته‌اند احساس غربت نمی‌کنند. چون اکثر مردم مرزنشین با هم دیگر فامیل‌اند و هم ازدواج‌هایی صورت می‌گیرد.

۶- نابسامانی اقتصادی در منطقه مرزی: نبود نهادهای نظارتی در بازارچه مرزی، نبود نهادهای

حمایتی از فعالیت مرزی، مهاجرت به شهرها نداشتن برنامه ادامه‌دار، دور بودن از مرکز، اثرات منفی ناشی از دوران جنگ، نبود بسترهای ماندگاری جوانان.

الف. ۳۳ ساله تا کلاس هفتم در خواننده خودش می‌گوید:

قبلاً کشاورزی می‌کرده و به علت این که مقدارش کم بوده کار کردن روی زمین صرف نمی‌کرد و مدتی به عنوان شاگرد جوشکار مشغول شدم اما چون تخصص در کار جوشکاری نداشتم و مزدش کم بود آن را رها کردم و به مرز رفتم برای کولبری تا هزینه زندگی خودم و زن و بچه‌ام را به دست بیاورم. دوری مسافت و سخت بودن راه‌ها احتمال خطر تصادف را برای ما را زیاد کرده و محل زندگی ما تا مرز منطقه نودشه که (هانه گرمه، دز آور و کیمنه)

می‌باشد حدود ۱۰۰ کیلومتر است؛ و جاده آن چون پیچ زیاد دارد از ۱۰۰ کیلومتر زیادتر به نظر می‌رسد. اگر کارخانه‌ای در منطقه بود و یا سرمایه‌ای داشتیم که با آن زمین کشاورزی اجاره کنم و یا توان مالی داشتم که دامداری بکنم هیچ موقع برای کولبری نمی‌آمدم.

جدول شماره ۳ مفاهیم و مقوله‌های پژوهش

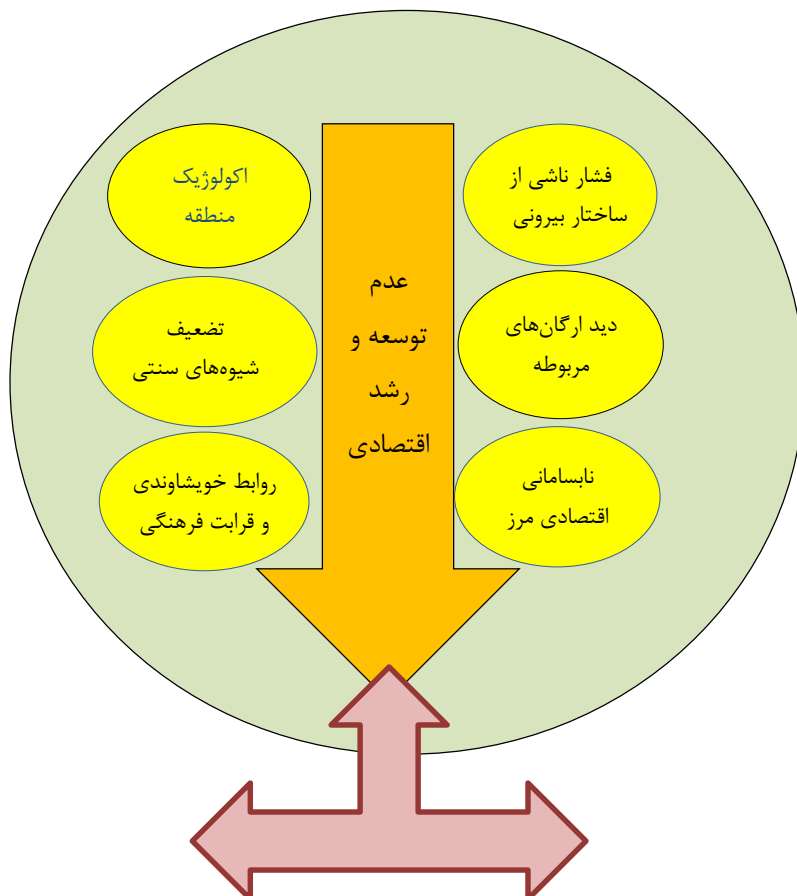
نتیجه	مقوله هسته	مقوله‌های عمده	تعداد مفاهیم	مفاهیم اساسی
تداوم کولبری	عدم توسعه و رشد اقتصادی	اکولوژیک منطقه	۵	کوهستانی بودن، نبود زمین‌های کشاورزی، مرز مشترک، زندگی مبتنی بر دامداری و باغداری محدود، دسترسی آسان به مرز، فرهنگ مشترک
		فشار ساختاری	۵	عدم کارآیی کارت مرزنشینی، بی‌ثباتی در سیاست‌های اقتصادی، عدم حمایت از پيله‌وران، عدم تمایل مردم برای سرمایه‌گذاری در بازارچه مرزی به علت نبود زیرساخت‌ها، نگاه ابزاری دولت به منطقه مرزی، نبودن حمایت‌ها
		نابسامانی اقتصادی در منطقه مرزی	۶	نبود نهادهای نظارتی در بازارچه مرزی، نبود نهادهای حمایتی از فعالیت مرزی، مهاجرت به شهرها نداشتن برنامه ادامه‌دار، دور بودن از مرکز اثرات منفی ناشی از دوران جنگ نبود بسترهای ماندگاری جوانان
		فشارهای ناشی از ساختار بیرونی	۱۰	تعطیلی مداوم بازارچه مرزی شوشمی، انتظار باز شدن مرز از طرف کولبران و دنبال کار نرفتن، حجم بالای بیکاری، به‌صرفه بودن اجناس خارجی از لحاظ قیمت نسبت به داخل، نبود تسهیلات دولتی برای سرمایه‌گذاری در بخش اشتغال، بیکاری مردم منطقه، نبود کارخانه و کارگاه، افزایش فارغ‌التحصیلان جویای کار، خطرات احتمالی چندگانه
		تضعیف شیوه‌های سنتی تولید	۵	رها کردن باغ‌ها به علت عدم صرفه کشاورزی، ترک صنایع دستی، رها کردن دامداری و قاچاق دام، تضعیف صنایع دستی و نبود حمایت دولتی،
		روابط خویشاوندی و قرابت فرهنگی	۴	روابط فامیلی بین مرزی، زبان مشترک، دین مشترک، آداب و رسوم مشترک،

جدول شماره ۴ جدول توصیفی مفاهیم و مقوله‌های اصلی پژوهش در ۶ بعد اکولوژیک منطقه، فشار ساختاری، نابسامانی اقتصادی در منطقه مرزی، فشارهای ناشی از ساختار بیرونی، تضعیف شیوه‌های سنتی تولید، روابط خویشاوندی و قرابت فرهنگی را نشان می‌دهد.

جدول ۴، توصیف مفاهیم و مقوله‌های اصلی پژوهش

نام مؤلفه	تکرار یا فراوانی	درصد فراوانی
اکولوژیک منطقه	۵	۱۴/۲۸
فشار ساختاری درونی	۵	۱۴/۲۸
تضعیف شیوه‌های سنتی تولید	۵	۱۴/۲۸
روابط خویشاوندی و قرابت فرهنگی	۴	۱۱/۴۲
فشارهای ناشی از ساختار بیرونی	۱۰	۲۸/۵۷
نابسامانی اقتصادی در منطقه مرزی	۶	۱۷/۱۴

نتایج نشان می‌دهد که مقوله‌ها به مقوله هسته‌ای دیگری به نام تداوم شغل کولبری از مرزهای این منطقه می‌انجامد و تا زمانی که نگاه دولتمردان نسبت به تحول اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی و سیاسی تغییر نکند و بستر قانونی در این راستا متناسب با شرایط حاکم، تعریف نشود، کولبری حتی اگر اندک هم باشد، ادامه دارد. مدل مستخرج از این مطالعه در نهایت به شرح زیر می‌باشد.

مدل استنباطی ۱، پدیده کولبری در شهرستان پاوه

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج مطالعه حاضر نشان می‌دهد بر اساس تجربه و درک و تفسیر پاسخگویان، پس از جنگ ایران و عراق و مراجعه مردم برای محل سکونت خود برای بازسازی روستاها به علت عدم توسعه اقتصادی منطقه و آثار زیان‌بار جنگ و از بین رفتن قسمت‌هایی از باغات نه تنها زندگی رونق نگرفت بلکه مشکلات بسیاری از مردم زیادتر شد و مردم به‌ناچار برای گذران زندگی رو به مرز کردند و اجناس را از شهرها و روستاهای مرزی عراق خریداری و در شهرهای استان کرمانشاه و حتی به دیگر نقاط ایران می‌فرستادند و از این راه کسب درآمد می‌کردند. به علت صرفه نبودن شغل‌های سابق کم‌کم کولبری و تجارت مرزی جایگزین شغل‌های قبلی گردید. در بخش تحلیلی این تحقیق نیز شش مقوله دید ضعیف ارگان‌های مربوطه، نابسامانی اقتصادی در منطقه مرزی، فشارهای ناشی از ساختار بیرونی، تضعیف شیوه‌های سنتی، تولید روابط خویشاوندی و قرابت فرهنگی به عنوان مهم‌ترین پیامدهای اقتصادی کولبری و تجارت مرزی از نظر پاسخ‌گویان استخراج شد که با بنیان‌های نظری تحقیق حاضر هماهنگی دارد. از جمله آن‌ها اکولوژیک منطقه است که می‌تواند شرایط کار و اشتغال را برای کولبران به شدت مورد تهدید قرار دهد. از طرفی نظر به این‌که کالاهای جابجا شده خارج از مسیرهای قانونی در مرزها وارد می‌شود، نوعی ترس از دستگیری توسط نیروهای نظامی باعث می‌شود؛ کولبران از مسیرهای تهدیدکننده‌ای دست به چنین اقدامی بزنند. این نتیجه با مطالعه احمدی پور و همکاران (۲۰۱۲) که به نقش بازارچه‌های مرزی در تهدید مناطق مرزی توجه دارد، همسو ولی با مطالعه قادری حاجت و همکاران (۱۳۸۹) که به نقش بازارچه‌های مرزی در امنیت و توسعه پایدار توجه دارد ناهمسو است. می‌توان نتیجه گرفت که این فعالیت و تداوم آن می‌تواند هم به‌عنوان یک تهدید برای مناطق مرزی و از طرفی هم فرصتی برای توسعه امنیت به شمار آورد. در این راستا مدیریت و نظارت بر کالاهای جابجا شده توسط کولبران و از مسیر قانونی می‌تواند توسعه مناطق مرزی را پایدار نماید. از دیگر مفاهیم به دست آمده توسط کولبران، فشارهای ساختاری درونی مانند عدم کارایی کارت مرزنشینی، بی‌ثباتی در سیاست‌های اقتصادی، عدم حمایت از پیلهوران، عدم تمایل مردم برای سرمایه‌گذاری در بازارچه مرزی به علت نبود زیرساخت‌ها، نگاه ابزاری دولت به منطقه مرزی و نبود حمایت‌های دولت اشاره کرد که باعث افزایش روند کولبری در این مناطق شده است. این نتیجه با مطالعات جعفری و حمیدی (۱۳۹۴) که به فقدان اشتغال و پایین بودن درآمد مردم و همچنین احمدی پور (۱۳۹۱) که به آسیب‌پذیری مردم به لحاظ اقتصادی به علت دور بودن از قطب‌های تولید توجه دارند، همسو می‌باشد.

یکی دیگر از مفاهیم به دست آمده از دیدگاه‌های کولبران، نابسامانی اقتصادی در منطقه مرزی است. نبود نهادهای نظارتی در بازارچه مرزی، نبود نهادهای حمایتی از فعالیت مرزی، مهاجرت به شهرها نداشتن برنامه ادامه‌دار، دور بودن از مرکز اثرات منفی ناشی از دوران جنگ نبود بسترهای ماندگاری جوانان را شامل می‌شود. این نتیجه با مطالعات جعفری و حمیدی (۱۳۹۴) که به فقدان

اشتغال و پایین بودن درآمد مردم و همچنین احمدی پور (۱۳۹۱) که به آسیب‌پذیری مردم به لحاظ اقتصادی به علت دور بودن از قطب‌های تولید توجه دارند، همسو می‌باشد. همچنین نتایج با مطالعات مورشید و همکاران (۲۰۰۵) به افزایش ریسک سرمایه‌گذاری کالا مخصوصاً برای تجارت‌های کوچک؛ چاندوویت (۲۰۰۴) به نقشی اساسی مناطق مرزی در ترقی و پیشرفت توسعه اقتصادی نواحی مرزی، بهبود استانداردهای زندگی؛ رانکین (۲۰۰۴) به الگوهای جدید کالایی شدن و بازارهای نیروی کار جدید همسو می‌باشد.

از دیگر مفاهیم به دست آمده می‌توان به فشارهای ناشی از ساختار بیرونی اشاره کرد. از جمله این موارد می‌توان به تعطیلی مداوم بازارچه‌ها، حجم بالای بیکاری، به‌صرفه بودن اجناس خارجی از لحاظ قیمت نسبت به داخل، نبود تسهیلات دولتی برای سرمایه‌گذاری در بخش اشتغال و افزایش فارغ‌التحصیلان جویای کار خطرات احتمالی چندگانه نام برد. این نتیجه با مطالعه طالشی و گلچینی (۱۳۹۷) به نقش آفرینی این بازارچه‌ها بر توسعه شهرهای کوچک؛ زرقانی و همکاران (۱۳۹۱) به کاهش قاچاق و گسترش همکاری‌های منطقه‌ای بین استان‌های کردنشین دو سوی مرز؛ محمدی یگانه و همکاران (۱۳۹۱) و امانپور و همکاران (۱۳۹۱) به افزایش اشتغال، کاهش فقر، افزایش درآمد و کاهش تمایل مهاجرت ساکنان مناطق مرزی و توجه همسو می‌باشد.

از دیگر مفاهیم مورد بحث در این مطالعه روابط خویشاوندی و قرابت فرهنگی است. این نتیجه با مطالعات امیرپناهی و همکاران (۱۳۹۴) و امیرپناهی و همکاران (۱۳۹۳) که به پیوندهای اجتماعی، فرهنگی و خویشاوندی ساکنان دو سوی مرز و درویشی و چولکی (۱۳۹۱) به خارج نمودن مناطق مرزی از انزوای جغرافیایی همسو می‌باشد.

نتیجه این پژوهش این است که کولبر نه تنها قاچاقچی نیست و برای اقتصاد کشور زیان‌بار نیست بلکه کاری است که حالت خوداشتغالی پیدا کرده و تعداد کثیری از مردم از این راه ارتزاق می‌کنند؛ و مردم مرزنشین نیز نیروهای هنگ مرزی و سپاه پاسداران که تأمین‌کننده امنیت مرزها می‌دانند نه تنها ضدیت نداشته بلکه موافق آن‌ها هستند. به اذعان خودشان مأموران را حافظان امنیت و نظم می‌دانند؛ و پیام این پژوهش در واقع پاسخ به نیازهای طبیعی و حقوقی انسانی و مرزنشینان که متکی به اصل عدالت اجتماعی، اقتصادی و اجتماعی سرزمینی و پرهیز از اعمال تبعیض‌های ناروا است، بی‌تردید می‌تواند در کاهش آسیب‌پذیری‌های این مناطق سهم بسزایی ایفا می‌نماید. در بعد فرهنگی نیز در روستاهای نزدیک به بازارچه‌های مرزی مواردی از جمله وضعیت تحصیلات جوانان و نوجوانان و تعاملات مردم با آن سوی مرز با تغییراتی مواجه شده است. به طوری که در بعد روانی کیفیت زندگی باید گفت احساس بهزیستی در میان روستاییان نزدیک به بازارچه‌ها کمتر از روستاییان دور از بازارچه‌ها بود اما در زمینه احساس محرومیت و بی‌عدالتی و رضایت از زندگی، تفاوتی میان آن‌ها مشاهده نشد که دلیل اصلی آن نیز عدم دسترسی به برخی امکانات رفاهی در کل منطقه بود.

نتیجه نهایی این پژوهش نشان می‌دهد این پدیده کولبری و تبادل کالای مرزی که به عنوان تجارت مرزی از آن نام برده می‌شود در واقع واکنشی است از طرف مردم منطقه به شرایط توسعه‌نیافتگی منطقه که در همه ابعاد از قبیل بعد جغرافیایی منطقه که خود شامل موقعیت زیستی، جمعیتی، قومیتی، دینی و فرهنگی و در بعد سیاسی و بعد اقتصادی و بعد اجتماعی؛ که از لحاظ اجتماعی وضعیت ارتباطات فامیلی و خانوادگی که ریشه در تاریخ گذشته نیز دارد و قربات‌های فرهنگی که در بین مردم هر دو طرف مرز وجود دارد، بدین معناست که بازسازی معنایی انجام شده از درک و تفسیر مردم منطقه از علل و مجاری ظهور پدیده تجارت مرزی در دو قالب رسمی و غیررسمی به گونه‌ای است که مردم وضعیت نامساعد معیشتی و زیستی حاکم بر منطقه و حتی وضعیت حاکم بر اقتصاد دو کشور ایران و عراق را از جمله علل ظهور تجارت مرزی می‌دانند. آن‌ها همچنین بر این باورند که سیاست‌های کشور در امور اقتصادی و سیاسی - اجتماعی به گونه‌ای است که بیانگر وضعیت توسعه‌نیافته‌ای در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی است، پس نیازمند اتخاذ سیاست‌های توسعه‌ای مفیدی برای منطقه بوده است و یا اگر این سیاست‌ها به خوبی انجام نمی‌گیرند، رها نمودن منطقه به حالت طبیعی خودش بهترین عمل است و مردم منطقه خودشان بهترین واکنش‌ها را به شرایط محیطی خودشان نشان خواهند داد. همچنین، مردم میدان مورد مطالعه استدلال می‌کنند که موقعیت جغرافیایی منطقه و سیاست‌های اتخاذشده دو دولت مرکزی هم‌جوار، ایران و عراق در قبال این منطقه مرزی در شهرستان پاوه و منطقه مرزی هانه گرمله و دزآور که در نزدیکی دو روستای مرزی بیاره و طولیه قرار دارند نگاه امنیتی بر آن‌ها حاکم است و برای رفتن به این دو روستا برای غیربومی‌ها باید یا نامه فرمانداری داشته باشی و یا یکی از اهالی محلی شما را ضمانت کند و این خود باعث می‌شود کسی در این مناطق تمایل به سرمایه‌گذاری و ایجاد کارگاه نماید که خود باعث بیکاری و در نتیجه مهاجرت به شهرهای دیگر و یا پناه بردن به کولبری و یا مهاجرت به سایر نقاط دیگر کشور و خالی شدن روستاها و تغییر بافت جمعیتی آن‌ها. فهم و تفسیری که مردم مناطق مرزنشین از مرزنشینی دارند باعث می‌شود که نگاهی متفاوت به زندگی و انتخاب سبک زندگی داشته باشند که در این انتخاب دلایلی چون تفسیر خود کولبران، شرایط محیطی، ارتباط با مناطق مرزی و وجود امکانات برای کولبری تأثیرگذار است و این موارد باعث می‌شود که علیرغم تمامی اقدامات و هزینه‌های جانی و مالی، از ناامنی‌ها در مناطق مرزی کاسته نشود. این موارد باعث می‌شود که از سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی و تخصیص بودجه کاسته شود و در نتیجه مشاغل کاذب و مشقت آوری ایجاد شوند.

صدور کارت‌های الکترونیکی مرزنشینان برای تمامی مردم بیکار ساکن در مناطق مرزی جهت جلوگیری از روی آوردن این افراد به کولبری از روش‌های غیرمجاز و خطرناک.
- حمایت از کالای ایرانی با بالا بردن کیفیت کالا و ایجاد بازار رقابتی و نه بستن مرزها.

- با ایجاد زیرساخت‌ها و برنامه‌ریزی اصولی و استفاده از توان و گنجایش منطقه و رسمی کردن فعالیت کولبران در شکل و قالبی دیگر که کرامت انسانی حفظ شود و رسمی کردن تجارت از طریق بازارچه‌های مرزی در نواحی روستایی، عملی‌اندیشمندانه و راهکاری معقول است، اما شرایط موجود به گونه‌ای رقم خورده است که بازارچه‌های فعال در منطقه با نارسایی‌های بسیاری روبه‌رو هستند. برای گسترش نقش بازارچه‌های مرزی در نواحی روستایی و توسعه اقتصادی-اجتماعی آن‌ها، راهبردهای پیشنهادی زیر مؤثر است.

- طی چند سال فعالیت تجار مرزی فقط گروه‌های خاصی در منطقه پاوه و بازارچه‌های شهری از منافع اقتصادی بازارچه‌ها سود می‌برند، از این‌رو باید با سازوکارهایی، زمینه افزایش مشارکت روستاها را در فعالیت بازارچه‌ها فراهم کرد و با آموزش روش‌های نوین تجارت و آشنایی با مقررات صادرات و واردات، برای روستائیان مرزی؛ و رسمیت بخشیدن به تجارت کالا با ایجاد بازارچه‌های مرزی فعال که در آن روستائیان منطقه در اولویت ارائه کالاها و خدمات قرار گیرند.

- ایجاد سامانه‌ای که تمام مردم منطقه به یک اندازه در بهره‌مندی از امکانات مبادلات بازارچه‌ی مرزی، بهره‌مند شوند، جهت بهتر شدن وضعیت اقتصادی مناطق مرزی.

- توجه ویژه اداره میراث فرهنگی و گردشگری استان کرمانشاه در توانمندی‌های گردشگری مناطق مرزی و همچنین ایجاد نمایشگاه‌های کالاها و صنایع‌دستی منطقه و ایجاد سامانه اطلاعات و بازاریابی که در افزایش تعاملات قانونی مرزها و بهبود کارکرد ارتباطی مرزها مؤثر است.

- اداره صنعت و معدن و تجارت با افزایش اشتغال و مشارکت مردم محلی در بازارچه‌های مرزی با استفاده از ایجاد کارگاه‌های کوچک تولیدی و زودبازده.

- توجه ویژه دولت به تسهیلات سیاستی دولت و حمایت‌های قانونی دولتی از مناطق محروم و مرزنشین در قالب بازارچه‌های مرزی امری مهم تلقی می‌گردد که تأثیر بسزایی در وضعیت زندگی آن‌ها خواهد داشت. این‌گونه سیاست‌های تشویقی و حمایتی، برخورداری مردم از سطح رفاه بیشتر و توزیع عادلانه‌تر ثروت و کاهش مفسد متعدد اجتماعی را در پی خواهد داشت.

منابع

- احمدی پور، زهرا والیاسی، آرام. (۱۳۹۱). بررسی نقش بازارچه‌های مرزی در امنیت منطقه مریوان «مطالعه موردی: بازارچه مرزی باشماق، فصلنامه ژئوپلیتیک، ۸(۴): ۷۲-۹۲.
- ازکیا، مصطفی و راهنما، یوسف. (۱۳۸۷). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر قاچاق سوخت؛ مطالعه موردی: باغ شایگان مهاباد، پژوهش‌نامه علوم اجتماعی، ۲(۲): ۳۵-۴۸.
- اسلیتر، دن و تونکیس، فرن. (۱۳۸۶). جامعه بازار: بازار و نظریه اجتماعی مدرن، ترجمه حسین قاضیان، تهران: نشر نی.

امانیپور، سعید؛ نادری، کاوه؛ ایصافی، ایوب و منصوروی میانرود، فریبرز. (۱۳۹۱). بررسی و تحلیل اثرات بازارچه‌های مرزی بر ساختار اقتصادی و اجتماعی شهرها مطالعه موردی شهر جوانرود، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت؛ چالش‌ها و رهیافت‌ها، دانشگاه سیستان و بلوچستان؛ صص ۲۰۶-۲۱۶.

امیر پناهی، محمد؛ طالب، مهدی؛ میرزایی، حسین. (۱۳۹۴). بازار مرزی و مناطق روستایی: بررسی نقش و جایگاه روستاییان در بازار مرزی شهرستان بانه، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، ۶(۳): ۵۱۵-۵۴۴.

آقازاده، علیرضا. (۱۳۹۵). مطالعه تطبیقی دادرسی کیفری قاچاق کالا در حقوق ایران، ترکیه و عراق، چاپ اول، انتشارات مجد.

باهوش فاردقی، محمود (۱۳۹۶). بررسی مفهوم یا استعاره امنیت ملی در نظریه سازه‌نگاری. نشریه سیاست، ۴(۱۴): ۱۰۱-۱۱۲.

بهرامی تاش، رکسانا. (۱۳۸۹). چالش با اقتصاد نفولیب‌الیسم: جنسیت و جهانی‌سازی در آسیای جنوب شرقی، ترجمه غلامحسین فتح‌الله نوری، تهران: انتشارات سمت.

پولانی، کارل. (۱۳۹۱). دگرگونی بزرگ: خاستگاه‌های سیاسی و اقتصادی روزگار ما، ترجمه محمد مالجو، تهران: نشر پردیس دانش.

جعفری، حسین‌علی و حمیدی، علی. (۱۳۹۴). نقش بازارچه مرزی در ایجاد امنیت و قاچاق کالا در استان خراسان شمالی، فصلنامه دانش انتظامی خراسان شمالی، دفتر تحقیقات کاربردی فاوا خراسان شمالی، ۲(۵): ۹۵-۱۱۲.

درویشی، فرزاد؛ پولکی، غلامرضا. (۱۳۹۱). بررسی نقش تحولات اقتصادی مناطق مرزی در برقراری نظم و امنیت پایدار مرزها (مطالعه موردی: بازارچه مرزی)، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت، چالش‌ها و رهیافت، دانشگاه سیستان و بلوچستان.

رضایی، علی. (۱۳۸۰). چون و چرایی بازارچه‌های مرزی، ماهنامه اقتصادی و مالی بین‌المللی (اقتصاد ایران)، دفتر هماهنگی امور اقتصادی استانداری‌های وزارت کشور، ۴(۳۶): ۱۷-۱۷.

زارع شاه‌آبادی، اکبر و محمدی، آرزو. (۱۴۰۰). درک و تفسیر مردم‌پدیده کولبری در شهرستان بانه، جامعه‌شناسی کاربردی/اصفهان، ۳۲(۱): ۱۳۵-۱۵۴.

زرقانی، سیدمهدی؛ مهدی‌زاد، صباح و اعظمی، هادی. (۱۳۹۱). تحلیل بازتاب‌های سیاسی-فضایی بازارچه‌های مرزی: نمونه موردی بازارچه مرزی باشماق مریوان، برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۱۶(۱): ۱-۲۱.

طالشی، مصطفی و گلچینی، سحر. (۱۳۹۷). آمایش بازارچه‌های مرزی غرب ایران الگوی اقتصادی_کالبدی در پایداری شهرهای کوچک نمونه موردی: (بازارچه مرزی سیران‌بند بانه)، نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، ۱۰(۳): ۳۸۲-۳۹۴.

عبداللهی، افشین؛ محمدمین پور، شب‌نم؛ مجیدی، سید هیمن. (۱۳۹۸). جایگاه کولبری در فقه و حقوق جزایی، دو فصلنامه تخصصی مطالعات فقه و اصول، ۲(۱): ۱۳-۳۴.

قادری حاجت، مصطفی؛ عبدی، عرفان؛ جلیلی پروانه زهرا؛ باقری سرنجیانه، ناصر. (۱۳۸۹). تبیین نقش بازارچه‌های مرزی در امنیت و توسعه پایدار نواحی پیرامون (مطالعه موردی: بازارچه‌های مرزی استان خراسان جنوبی، فصلنامه ژئوپالیتیک، ۶(۳): ۱۲۱-۱۵۱.

محمدی یگانه، بهروز؛ مهدی زاده، عصمت؛ مهدی زاده، عفت و چراغی، مهدی. (۱۳۹۱). ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه مرزی مهران بر توسعه نواحی روستایی مطالعه موردی: دهستان محسن‌آباد، تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی (علوم جغرافیایی)، ۱۲(۲۵): ۷۹-۹۶.

معصومی، رویا و قاسمی، احد. (۱۳۸۸). نقش انسداد مرزی در قاچاق کالا، فصلنامه اقتصاد پنهان، ۴(۱۰): ۳۹-۳۱.

وزارت بازرگانی. (۱۳۷۹). *تحلیلی از وضعیت بازارچه‌های مشترک مرزی، از آغاز فعالیت تاکنون، معاونت برنامه‌ریزی و بررسی‌های اقتصادی، دفتر پژوهش و بررسی‌های اقتصادی.*

هانتینگتون، ساموئل. (۱۳۹۶). *سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: علم.*

Bacsi, Z., & Kovács, E. (2006). The role of cross-border cooperation in rural development- a new european perspective. *Journal of Central European Agriculture*, 7(3), 485-488.

Chandoevrit, W.; Yongyuth C.; Srawooth P. (2004). Thailand's Cross BORDER ECONOMY, A Case Study of Sa Kaeoand ChiangRai; Thailand Development Resource Institute (TDRI).

Leebouapao, L., Souksavath, P., Sone, P., Darachanthara, S., & Norintha, V. (2005). Lao PDR's Cross Border Economy: Case Study in Dansavanh, Savannakhet and Houaysay/Tonpheung, Bokeo, Lao PDR. *Cross Border Economies of Cambodia, Laos, Thailand and Vietnam*. PP44-59.

Murshid, K. A. S.; and Tuot, S. (2005). The Cross Border Economy of Cambodia: An Exploratory Study, Cambodia Development resource Insitute. PO Box 622, Phnom Penh, Cambodia

Rankin, K. N. (2004). The cultural politics of markets: Economic liberalization and social change in Nepal (Vol. 27). University of Toronto Press.

Su, Y. A. (2014). Social change and development: A review of the ideas of modernization, dependence, and the global system.

Kolbari, the outcome of policies oriented to underdevelopment (A qualitative study of Kolbars in Paveh city)

Mohammad Amin Mahmoodi¹, Ali Moradi^{2*}

Abstract

The concept of “Kolbari (Back Carrying)” has its roots in the economic relations in recent decades, and is the product of human society. This study intended to inspect the phenomenon of Kolbari and how it was interpreted from the perspective of active Kolbaran (Back Carriers) in the border region of Paveh City. The data of this qualitative study were collected through interviews, participatory observation and documentation, and the grounded theory method was used for data analysis. With the aim of obtaining theoretical saturation and using qualitative, theoretical, and purposeful sampling, 30 informed individuals were interviewed. The collected data were coded and categorized into 31 concepts, six main categories, and one core category. The six main categories were “ecology of the region”, “negligence of the relevant organizations”, “economic disorganization in the border region”, “pressures from the external structure”, “weakening of traditional modes of production”, and “kinship and cultural closeness”, and the core category, which included other categories, was “underdevelopment and lack of economic growth”. The results showed that Kolbari phenomenon as a historical and contextual issue can be the result of responding to economic, geographical, political, and cultural and livelihood facility deprivations and restrictions and unintended demarcations. The frontiers’ inference of the Kolbari phenomenon can be understood and interpreted as the only inevitable way to respond to underdevelopment and lack of economic growth in various dimensions of economic status, kinship and cultural affinity of the region.

Key words: Trafficking, Kolbari, Grounded Theory, Labor Force, Unemployment, Paveh City.

---

1 . Master of Sociology, Department of Sociology, **Islamic Azad University**, Islamabad-E-gharb Branch, Islamabad-E-gharb, Iran.(mahmody71@gmail.com)

2 . Associate Professor, Department of Sociology, Islamabad-E-gharb Branch, **Islamic Azad University**, Islamabad-E-gharb, Iran. (Corresponding Author). (moradi.pop@gmail.com)